Hoe racisme via de Afro-Antilliaanse poezie bestreden werd op Puerto Rico (1926 - 1937)

Zoals U weet is het binnenkort (d.w.z. over bijna elf maanden) 500 jaar geleden dat drie schepen, onder aanvoering van Christoffel Columbus, een aantal eilanden bereikten in het gebied dat tegenwoordig bekend staat als "het Caraibisch gebied'.

In het kader van het Kultureel Akkoord tussen Nederland en de Nederlandse Antillen heeft de heer Henry Habibe onlangs een reeks lezingen gehouden aan een aantal Universiteiten in Nederland.

Aan de Erasmus Universiteit te Rotterdam (afdeling Kunst, Maatschappij en Geschiedenis) en aan de Amsterdamse Universiteit (afd. Creoolse talen) sprak hij over Papiamentu-literatuur in Caribisch perspectief. Voor de groep van "Caribisten" aan het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde te Leiden sprak hij over Caribische literatuur, probeerde hij het begrip te definiëren en gaf voorbeelden van zowel de Spaanstalige als de Engelstalige literatuur van het Caribisch gebied.

Voor de groep van "hispanisten" (Taal en Kultuur van Latijns Amerika) te Leiden hield hij een lezing over de Afro-Antilliaanse poëzie van Luis Palés Matos en Nicolás Guillén. Deze lezing werd later aan de VU te Amsterdam gegeven in de vorm van een werk-college.

Ook sprak de heer Habibe voor een groep Arubaanse studenten te Tilburg (door bemiddeling van het Aruba-huis te Den Haag). Een gedeelte van de lezing, die Habibe voor de groep van Taal en Kultuur van Latijns Amerika in Leiden hield, heeft hij aan ons afgestaan ter publicatie.

Een belangrijk centrum van herdenkingsfeesten zal de Dominikaanse Republiek zijn, waar zich de eerste periode van de "Conquista" en de Spaanse kolonisatie afspeelde.

Hier is men o.a. bezig met de bouw van een geweldige Vuurtoren, die aan Columbus wordt gewijd (de zgn. "Faro a Colón").

Ik heb, naar aanleiding van een gesprek hierover met een autoriteit uit de Dominikaanse Republiek, heel voorzichtig opgemerkt of het niet beter was geweest, indien men het kolossale monument aan het volk van Santo Domingo zou hebben opgedragen.

Waarop hij zei: "Het volk van Santo Domingo heeft al genoeg gehad".

Ik was kort daarvóór in Caracas, waar ik over de viering van het jaar 1992 in Santo Domingo gelezen had in een Venezolaanse krant. Ik las bv. dat met de bouw van de "Vuurtoren voor Columbus" een bedrag ad $ 50.000.000 gemoeid was.

Op Santo Domingo zelf werd bij een financiële rechtvaardiging van de Vuurtoren gesteld dat Columbus op één lijn staat met grote Amerikaanse figuren als Washington, Jefferson en Lincoln.

Twee jaar geleden hebben lokale en buitenlandse historici en andere specialisten diverse aspecten geanaliseerd omtrent de "Spaanse emigratie naar het Caribisch gebied tegen het einde van de XIXe eeuw".

Er werd daarbij gewezen op het feit dat sinds eind 1493, dus vanaf de tweede reis van Columbus, de "kolossale heldendaad" begonnen was om mensen van Spanje naar Amerika over te brengen. Mensen die tot verschillende klassen zouden behoren.

Iemand van de "Casa de España" op Santo Domingo vond dat de bijdrage van de Spaanse Kolonisatoren, méér nog dan een louter heldendaad op zeevaartgebied of een veroveringsstrijd, een onderneming was van kulturele overdracht en één om de groei van de bevolking te bevorderen.

Ik vraag mij hierbij af of dit niet een eenzijdige belichting is van de sociale geschiedenis van de Dominikaanse Republiek.

Deze benadrukking van de Spaanse kolonisatie, waarbij geen rekening gehouden wordt met het acculturatie-proces dat in dit gebied heeft plaatsgehad, doet mij sterk denken aan wat in de jaren twintig/dertig plaatsvond op Puerto Rico.

In die jaren heerste er op dit eiland een grote "hispano-filie". De Portorikeinse dichters schreven in die tijd over de grote ontdekkingen van de Spanjaarden en over de grote waarde van de kultuur van Spanje.

In 1919 had een bekende Portorikeinse dichter, Evaristo Ribera Chevremont, zijn grote liefde voor Spanje geuit. Ik vertaal enkele van zijn woorden in het Nederlands:

(...) Ik bezing Spanje omdat ik vind dat het tijd wordt dat men haar recht doet. Niemand heeft het tot nu toe gedaan. Ik meen dat nu te moeten doen. (...)

Ik schrijf als een Spanjaard, als een Spanjaard uit Spanje, want het bloed dat door mijn aders stroomt is Spaans, met slechts enkele Franse druppels...

Deze hispano-filie of o-ververheerlijking van de Spaanse kultuur manifesteerde zich op zeer verschillende wijze.

In een kultureel tijdschrift dat in 1926 verscheen en dat door Ribera Chrevemont en Luis Antonio Miranda (een Portorikeinse dichter) uitgegeven werd, liet men telkens foto's plaatsen van blanke dames, die soms heel erg "Spaans" uitzagen (met zo'n typische Spaanse kam achter in het haar).

Nu behoeft het plaatsen van die foto's als illustratiemateriaal van het vrouwelijk schoon niet zo storend te zijn.

Integendeel! Maar onder al die foto's stond steeds met kapitale letters te lezen: "Tipos de la Raza".

In het bewuste kulturele tijdschrift (Poliedro= veelvlak, polyeder) verschenen er o.a. gedichten van de Spaanse dichter Francisco Villaespesa, van Ribera Chevremont en van de hoofdredacteur Miranda zelf. De titels van de gedichten van Chevremont spreken voor zich:

"San Francisco de Asís", "Teresa de Jesús", "San Juan de la Cruz", Juan Ponce de León" en "Fray Luis de León". (allemaal namen die in de Spaanse kultuur thuishoren!)

Verder verschenen er de "Modernistische" gedichten (romantisch aandoende poëzie) van Portorikeinse dichters als Ferdinand Cestero en Luis Lloyréns Torres. Geen enkele van deze dichters spraken van de Afrikaanse kultuur of van het Afrikaanse ras.

Een dichter die wel Afrikaanse kultuur-elementen in zijn poëzie verweefde was Luis Palés Matos (1898-1959).

Een onderzoek in de Portorikeinse tijdschriften en dagbladen (door ondergetekende in 1977-1978 uitgevoerd) heeft aangetoond dat er tot 1926 geen spoor te vinden was van de zgn. "Afro-Antilliaanse" poëzie van Luis Palés Matos?

In één van zijn eerste gedichten met dit onderwerp, "Pueblo Negro" (zwarte dorp), presenteert Palès Matos een negerin in een zeer idyllische sfeer, waarin hij deze vrouw "aanprijst".

Als U beseft dat dit gedicht verscheen juist in het jaar waarin het tijdschrift Poliedro van Miranda en Ribera Chevremont het licht zag, dan kunt U zich voorstellen dat er hier geen sprake kan zijn van een onschuldig gedicht.

De bedoeling van Palès Matos kon geen andere zijn dan een bestrijding van de eenzijdige belichting van de Portorikeinse kultuur in die tijd.

Toen hij in datzelfde jaar door de redacteur van Poliedro geïnterviewd werd en gevraagd werd naar zijn mening omtrent dit tijdschrift, antwoordde Palès Matos geniepig: "Ik geloof dat het beter zou zijn zonder die "tipos de la raza". (hij doelde natuurlijk op de foto's van de schone blanke vrouwen).

Het is overigens, interessant te weten dat in het bewuste gedicht van Palès Matos ook de sociale achtergrond van de negerin even om de hoek komt kijken. De maatschappelijke positie van de zwarte vrouw weerhoudt de dichter niet om haar in die idyllische sfeer te bezingen. De negering verschijnt in die nogal herderlijke omgeving, terwijl zij over haar "sober leven van een huisdier" zingt.

De vergelijking met een huisdier moet niet gezien worden als een minachting door de dichter, zoals bepaalde vitterige critici vandaag doen. Dit kan best een toespeling zijn op het feit dat de negerin door de blanke bourgeoisie tot die sociale positie werd vernederd.

Terwijl Palès Matos stelling nam tegen bepaalde raciale vooroordelen van Poliedro, wordt er van hem toch een ander "Afro-Antilliaans" gedicht in dit blad gepubliceerd, met de titel "Danza canibal". Dit gebeurde in 1927.

In dit gedicht wordt de wereld van de negers op een min of meer mysterieuze wijze beschreven. Het gaat in deze trant:

De negers dansen,
dansen, dansen
voor het brandend
vreugde-vuur
Tum-cutum, tum-cutum
voor het brandend
vreugde-vuur.

Onder een palmboom, bij
de golvende zee
verschrikkelijke tanden
van wellustigheid
lichamen van slijk en
melasse,
hangende boezems, oksel-
damp
en ogen met duistere
glanzen
die de doffe tam-tam
gloeiend maakt.

Verder wordt er gesproken van Afrikaanse goden, van "dappere negers" en van "nagels van hagedisjes" als mogelijke totems.

Het zijn allemaal beelden en symbolen die ontleend zijn aan de Afrikaanse kultuur en die aanleiding gaven tot bepaalde schandaaltjes op Puerto Rico.

Een ander voorbeeld van zo'n gedicht is het bekende "Danza negra", dat in 1926 verscheen (weliswaar in een ander blad dan Poliedro). Hierin wordt niet alleen gesproken over Afrikaanse plaatsnamen, de Afrikaanse dansmuziek en over de dansende negerin, maar wordt het ritme van deze muziek ook geweldig nagebootst.

Mw. igma Van Putte, Curaçaose hispaniste en voordrachtskunstenares, declameerde dit gedicht voor de aanwezigen).

DANZA NEGRA
Calabó y bambú.
Bambú y calabó.
El Gran Cocoroco dice:
tu-cu-tú.
La Gran Cocoroca dice:
toco-tó.
Es el sol de hierro que
arde en Tombuctú.
Es la danza negra de
Fernando Póo.
El cerdo en el fango
gruñe: pru-pru-prú.
El sapo en la charca
sueña: cro-cro-cró.
Calabó y bambú.
Bambú y calabó.

(.....)

Toen Palés Matos meer dan de helft van zijn "Afro-Antilliaanse" gedichten gepubliceerd had, reageerde Luis Antonio Miranda in 1932 op de volgende wijze:

Wat de typische kunst van Palès betreft, weten we allemaal dat zijn thema (motief?) voortgesproten is uit zijn rusteloosheid.

Wáár heeft Luis toch die "laaiende vreugdevuren" gezien, waarover hij spreekt in zijn "Danza"?

Wáár heeft Luis toch die "laaiende vreugdevuren" gezien, waarover hij spreekt in zijn "Danza"?

Wáár heeft hij die "nagels van hagedisjes" en dat beeld van "een vis van goud" gezien?

Zeker niet in het huidige Puerto Rico waaraan hij vandaag die motieven wil toeschrijven, als component van zijn authentieke expressie.

Het is duidelijk dat Miranda hier een protest laat horen tegen de Afrikaanse kultuur-elementen, die Palès Matos als een representatieve kunst van Puerto Rico op de voorgrond schuift.

Een andere criticus, Graciany Miranda Archilla, baseerde zich op het argument dat "het zwarte ras nooit de overhand heeft gehad in Puerto Rico" en maakte Palès Matos daarmee bespottelijk. De titel van zijn artikel houdt reeds een ironie in: "La broma de una poesia prieta en Puerto Rico" (de grap van een zwartachtige poëzie in Puerto Rico).

Deze criticus neemt zijn toevlucht tot statistische cijfers omtrent de demografische verdeling op Puerto Rico om daarmee duidelijk te maken dat "het blanke ras, met vlotte gang, zich de zwarte mars heeft toegeëigend en deze, voor zover mogelijk, geassimileerd aan zijn modus vivendi".

Op min of meer dezelfde wijze probeerde José I. de Diego Padró (overigens een goede vriend van Palés Matos) de authenticiteit van de poëzie van Palés van de hand te wijzen.

In verband hiermee vertaal ik enkele passages uit het artikel van Diego Padró, getiteld "Antillanismo, Criollismo, Negroidismo". Verwijzend naar het verschijnsel van kulturele assimilatie zegt hij:

(...) wanneer twee kulturen, geëmigreerd uit hun ontstaangebieden, samenkomen en zich in een bepaald gebied vestigen, is het een historisch gevolg en zelfs biologisch dat die, welke dominante en superieure elementen bezit, zijn tegenhanger absorbeert en ontbindt.

Hetzelfde is het geval met de Antillen. (Grote Antillen). Deze werden oorspronkelijk gekoloniseerd en bevolkt door de Spanjaarden.

Later wordt de neger geïmporteerd, bezitter van een andere kultuur, rudimentair, in het stadium van primitivisme, maar hoe dan ook, kultuur.

En in de konfrontatie en vermenging van de twee kulturen, de één superieur en de andere inferieur, verzwakte langzamerhand, vanzelfsprekend, de zwarte kultuur en verloor zijn autochtone inhoud.

Palés Matos liet het er niet bij zitten.

Overtuigd als hij was van de grote invloed die de neger op alle uitingen van het alledaags bestaan op Puerto Rico heeft uitgeoefend, bleef hij strijden tegen de mythe van de "hispanidad" op dit eiland.

Hij bleef hardnekkig de kulturele elementen van het zwarte ras presenteren en deed dat op een zeer humoristische wijze, met de nodige dosis aan sarcasme.

In één van zijn andere gedichten, "Bombo", laat hij een ritueel van de negers plaatsvinden, terwijl een blanke gevangen zit bij het rituele vuur.

Hiermee wordt waarschijnlijk de impotentie van het blanke ras gesuggereerd, want, terwijl de blanke a.h.w. machteloos is gemaakt, vindt er een bevruchting plaats van de knapste negerin door de sterkste neger. Aan het eind van het gedicht lezen we:

Venid, hermanos, al
balele.
Bailad la danza del dios
negro
alrededor de la fogata
donde arde el blanco
prisionero.

Que la doncella más
hermosa
rasgue su carne y abra el
sexo,
para que pase, fe-
cundándola,
el más viril de los guer-
reros.

Ook in dit gedicht worden de negers dansend voorgesteld.

In een nog latere gedicht, "Majestad Negra" (Hare Majesteit de Negerin), beschrijft Palès Matos deze vrouw, niet meer als iemand die tot een lagere sociale klasse behoort, maar als een zeer bekoorlijke en sensuele koningin. Zij heet "Tembandumba de la Quimbamba". (beslist geen Spaanse naam!). De dichter zegt dat zij al heupwiegend door een imaginaire Antilliaanse straat gaat, terwijl er veel ritmische muziek gemaakt wordt. Iedereen kijkt natuurlijk naar haar.

Zij wordt a.h.w. verafgood in heel de Antillen: Haiti, Jamaica, Cuba en Puerto Rico.

Aangezien ik dit gedicht op cassette heb staan kan ik U het laten horen. Let U vooral op het ritmische van bepaalde versregels, zoals: "Rumba, macumba, candombe, bámbula".

Ook de frustrerende politieke situatie van Puerto Rico, zijnde een kolonie van de USA, heeft Palés Matos aan de kaak gesteld.

In zijn gedicht "Canción festiva para ser llorada" (feestelijk lied waarvan de tranen je in de ogen schieten), maakt hij deze situatie bespottelijk en kwalificeert de koloniale status van Puerto Rico als een waardeloos object (hij spreekt van "burundanga", wat zoveel betekent als een "ratjetoe", een mengeling van allerlei waardeloze objecten). Hij zegt het min of meer zo:

Cuba: magie en feestroes,
Haiti: voodoo en geritsel
van kalebassen,
Puerto Rico: burun-
danga.

Maar dit wil niet zeggen dat de dichter een negatieve visie heeft. Het gaat hier om een historische visie die niet statisch is.

Bij de uiteindelijke vaststelling van een overwinning van de vermenging van de twee rassen (blank en zwart!), wordt in het gedicht "Mulata-Antilla" een hoopvolle visie gepresenteerd die op de toekomst geprojecteerd wordt.

De in die tijd nagestreefde éénwording van de Antillen (de Grote Antillen!), die gesymboliseerd wordt door de mulattin, krijgt in dit gedicht een politiek tintje.

Nog duidelijker komt dit naar voren in het gedicht "La plena del menéalo", dat pas in 1953 gepubliceerd werd.

Hier is de mulattin weer aanwezig (dus niet langer een negerin, maar de vrouw met een koffie-met-melkkleurige huid).

De "dans", die altijd aanwezig was in de poëzie van Pales Matos, krijgt hier een zeer bijzondere betekenis.

De mulattin wordt door de dichter aangespoord om te dansen op het ritme van de "Plena" (typische dansmuziek van Puerto Rico).

Met welke bedoeling?

In het slot-fragment komt dat heel goed naar voren.

In het Nederlands ziet het er ongeveer zo uit:

Geef het achterschip
maar een stoot,
mulattin,
projecteer die golvende
heupen,
die op vlagen van de
orkaan lijken,
op de eeuwigheid,
en beweeg maar, beweeg
maar,
van noord naar zuid,
van zuid naar noord,
beweeg maar, beweeg
maar,
Dat Uncle Sam er goed
kwaad van wordt!